

TÜRK MEDENİ HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK İSLÂM HUKUKUNDA ÇALIŞAN EVLİ KADININ NAFAKASI*

ALIMONY OF A MARRIED WOMAN WORKING IN ISLAMIC LAW IN COMPARISON WITH TURKISH CIVIL LAW

Dr. Yahya BİLGİNER

Milli Eğitim Bakanlığı

Şube Müdürü

yahyabilginer@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3463-1156

Atf Gösterme: BİLGİNER, Yahya, “Türk Medeni Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Çalışan Evli Kadının Nafakası” *Agri İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Haziran 2024 (14), s. 60-84

Geliş Tarihi:

25 Nisan 2024

Kabul Tarihi:

08 Haziran 2024

©2024 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Her bireyin kendisine ve çevresindekilere karşı hakları ve sorumlulukları vardır ve bunlar aile içinde başlar ve daha geniş akrabalık ilişkilerine kadar uzanır. Aile, toplumda kan bağı ve evlilikle oluşan temel bir kurumdur. Eşler, ebeveynler ve çocuklar arasındaki sorumlulukların sevgi, saygı, koruma ve yardım yoluyla yerine getirilmesini sağlama işlevi görür. Ancak, aile birliğinin ve bireylerin haklarının risk altında olduğu ve hukukun müdahalesini gerektiren durumlar vardır. Aile birliğinin ve bireysel hakların korunması için kanun, aile üyeleri arasında iye ve bakım sağlama gibi yükümlülüklerle ilişkin hükümler de dâhil olmak üzere gerekli önlemleri almıştır. Toplumun en küçük ancak en önemli yapı taşı olan ailenin oluşması ve korunmasına yönelik hukuk sistemleri belirli düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde nafaka konusu önemli bir yere sahiptir. Nafakanın her safhasını özenle düzenleyen ve onun sağlam temeller üzerine oturmasını hedefleyen İslâm hukuku, eş nafakasının hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemine işaret etmiştir. Günümüzde aile hukukuna dair nafaka konusunun süresiyle ve kapsamıyla ilgili yoğun tartışmalar bulunduğu gibi evli kadının çalışıp kazanç elde ediyorsa nafaka alıp almayacağı hususunda da tartışmalar yaşanmaktadır. Çalışmada bu tartışmalara öneri bağlamında, eş nafakası genelinde çalışan kadın eşin nafakası konusu, Türk medeni hukukuyla mukayeseli olarak ele alınarak, bu iki hukuk sistemindeki uygulamalara, benzer ve farklı yönlerine değinilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İslâm Hukuku, Türk Medeni hukuku, Aile, Evlilik, Eş Nafakası.*

Abstract: Every individual has rights and responsibilities towards himself/herself and those around him/her, which begin in the family and extend to wider kinship relations. The family is a fundamental institution in society, formed by blood ties and marriage. It functions to ensure that responsibilities between spouses, parents and children are fulfilled through love, respect, protection and assistance. However, there are situations where the family unit and the rights of individuals are at risk and require the intervention of the law. In order to protect family unity and individual rights, the law has taken the necessary measures, including provisions on obligations between family members, such as the provision of food and care. Legal systems have introduced certain regulations for the formation and protection of the family, which is the smallest but most important building block of society. Among these regulations, alimony has an important place. Islamic law, which carefully regulates every stage of alimony and aims to establish it on solid foundations, has pointed out the importance of spousal alimony both individually and socially. Today, there are intense debates about the duration and scope of alimony in family law, as well as whether a married woman should receive alimony if she works and earns income. In this study, in the context of a suggestion to these discussions, the issue of spousal maintenance of the working wife is discussed comparatively with the Turkish civil law, and the practices, similarities and differences in these two legal systems are tried to be mentioned.

Keywords: *Islamic Law, Turkish Civil Law, Family, Marriage, Spousal Support.*

* Bu çalışma, Prof. Dr. Nuri Kahveci danışmanlığında Mayıs 2023 tarihinde tamamlanan “Mer’î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Aile, temel bir kurum ve toplumun temel taşı olarak kabul edilmektedir. Doğumdan ölüme kadar bireyin hayatının her yönünü kapsar. Ailede bireyler birbirlerine destek sağlar, sosyal bir ortam yaratır ve kimliklerinin gelişimine yardımcı olur. Sevginin paylaşıldığı, zorlukların birlikte aşıldığı bir yerdir ve insan varoluşunda önemli bir rol oynar. Aile, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi görerek ulusal kültürümüzü, kimliğimizi ve değerlerimizi besler. Ancak aile kurumu, aile bağlarının zayıflaması, insan doğasına aykırı ideolojilerin yükselişi ve bireyciliğin teşvik edilmesi gibi toplumsal değişimler ve sorunlar nedeniyle tehdit ve risklerle karşı karşıyadır. Bu faktörler ailenin yapısını ve işleyişini etkilemektedir. Bu zorlukların üstesinden gelmek ve hedeflerimize ulaşmak için toplumun tüm kesimlerinin ve kurumların aileleri korumak ve güçlendirmek için çaba göstermesi önemlidir.

Ailenin temelini evlilik oluşturmaktadır. Evlilik kurumu, tarihi süreç içerisinde meydana gelen, sosyo-kültürel ve hukukî gelişmelere bağlı olarak değişime uğramıştır. Hiçbir dönemde bireylerin sorumluluk alanları keyfiliğe bırakılmamıştır. Evlenme akdiyle başlayan sürecin sağlıklı bir şekilde devamını temin için önemli düzenlemeler yapılmıştır. Zira bu süreçte sadece eşlerin bireysel menfaatleri söz konusu olmayıp, toplumsal menfaatleri de söz konusu olmaktadır. Bu sebeple evlilik birliğinin kurulmasıyla başlayan sürecin bazı kurallara bağlanması ve bu kuralların dayanaklarının tespiti önemlidir. Evliliğin devamı müddetince eşler arasında lazım olan sevgi ve bağlılık ancak her eşin kendi üzerine düşeni yapmasıyla mümkündür. Nafaka açısından kadın eşin çalışıp kazanması bu görev ve sorumlulukların yerine getirilmesini de etkilemektedir. Günümüz toplumunda kadınlar toplumsal hayatta daha fazla yer almakta ve çalışan evli kadınların da sayısı bir hayli artmaktadır. Sosyal ve ekonomik hayatta kadın çalışanların yer alması özellikle de evli olan kişilerin, evlilik birlikteliğinden kaynaklanan sorumluluklarını da tartışılır hale getirmiştir. Aslı itibarıyla manevî bir hayat ortaklığı olan evlilik birliğinin, karı ve kocaya yüklediği birtakım mükellefiyetler bulunmaktadır. Ancak günümüzde Müslüman toplumların sosyal statülerindeki değişimler, manevi bağları maddi bağına dönüştürebilmektedir. Kadınların eskiye kıyasla ekonomik durumlarındaki değişiklikler, çalışan evli kadınların nafaka ve malî yükümlülükleri konusunda önemli tartışmaları da gündeme getirmektedir. Evlilik birlikteliğinden kaynaklanan bu yükümlülüğe bakarak evliliği sadece buna indirgemenin doğru olmadığı düşünülmektedir. İslâm hukukunda her ne kadar aile hukukuna dair çalışmalar olsa da evlilik nafakası kapsamında çalışan evli kadının nafakası kaynaklarda yeterince ele alınmamıştır. Yapılan çalışmalardan bazıları sadece evlilik nafakasını ele almakla yetinmiş, çalışan evli kadının

nafakası Türk hukukuyla mukayesesi müstakil bir çalışmada ele alınmamıştır. İslâm hukukunda nafaka konusuyla ilgili araştırma makalelerden “İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka” başlıklı çalışmasında Recep Çetintaş, evlilik süresince ve boşanma durumunda kadınların haklarını korumak için kocaların mali yükümlülüklerini incelemiştir. Lütfiye Akgül, “İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı” başlıklı çalışmasında, İslâm hukukunda evli kadınların nafakasını incelemiştir. Mehmet Dirik, “İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller” başlıklı makalesinde, İslâm aile hukukunda kocanın nafaka yükümlülüğüne odaklanarak bu yükümlülüğü azaltabilecek çeşitli durumları ortaya koymuştur. “İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabalığa Karşı Nafaka Yükümlülüğü” başlıklı makalesinde, İslâm hukuku ve Türk medeni hukukunda yetişkin akrabalara karşı nafaka yükümlülüğünü karşılaştırmıştır. Emine Gümüş Böke “İslâm Hukuku Açısından Kadının İddet Nafakası” başlıklı makalesinde, İslam hukukunda iddet nafakası ve iddet döneminde kadınların sahip olduğu haklar hakkında bilgi vermektedir. Yusuf Balta'nın “İslam Hukukunda Nafaka Yükümlülüğünün Sosyal Refaha Katkısı” başlıklı makalesinde, evlilik ve akrabalık nafakasının sosyal refah üzerindeki etkisini başlıca İslâm mezheplerinin bakış açıları temelinde tartışmaktadır. Genel olarak, bu çalışmalar İslâm hukukunda nafaka ile ilgili farklı yönleri ve durumları ele almaktadır. Oysa bu çalışmada, çalışan evli kadının nafakası, mezheplerin görüş farklılıkları da verilerek tümevarım (istikrâ) yöntemi ve karşılaştırmalı nitel veri analizi kullanılmıştır. Araştırma, çalışan evli kadının nafakası ile sınırlı tutulmuştur. Böylece İslâm hukukundaki evlilik ilişkisinin bir sonucu olan evlilik birliği içinde çalışan evli kadının nafakası Türk medeni hukukuyla mukayese edilerek İslâm hukuk literatürüne katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışan evli kadının nafakasının tam olarak ortaya konulabilmesi için evlilik, tezvîc, nikâh ve nafaka kavramlarının ele alınması daha isabetli sonuçlara ulaşmamızı sağlayacağını düşünmekteyiz.

1.1. Evliliğin Tarifi

Evlilik, hukukun belirlediği şartların yerine getirilmesiyle evlilik birliğinin teşekkülüne yönelik oluşturulan ve erkekle kadının cinsel yönden birbirinden istifadesine meşru hale getiren,¹ hastalıkta ve sağlıkta birlikte yaşama iradesini ortaya koyan hukukî bir işlemdir. Evliliğin en vazgeçilmez unsurlarından biri, sürekli bir birliktelik meydana getirme kastıyla

¹ Hayreddin Karaman, *Aile İlmihali* (İstanbul: Timaş Yayınları, Beşinci Bası, 2011), 98.

yapılmış olmasıdır. Diğer bir ifade ile eşler iyi ve kötü günlerinde birbirlerine karşı destek olmak ve evlilik birliğinden kaynaklanan sorumlulukları yerine getirmek sağlıklı ve sağlam bir toplumsal yapının oluşmasına katkı sağlamak için bir hayat ortaklığı meydana getirirler.

1.2. Tezvâc/Zevâc Kavramı

Zevâc sözlükte “çift olma, bağlanma ve birleşme,” gibi anlamlara gelmekte olup evlenme akdiyle kadın ve erkeğin çift olmalarını ifade etmektedir.² Klasik fıkıh kaynaklarında Zevâc kavramı yerine tezvâc ve nikâh kavramlarının kullanıldığını görmekteyiz.³ Zevâc kavramı daha çok çağdaş fıkıh kitaplarında geçmektedir.⁴ Zevâc kavramının terim anlamı sözlük anlamı ile yakın anlamda kullanılmıştır. Bu nedenle ıstılahta zevâc, evlenme akdiyle eş anlama geldiği konusunda İslâm hukukçuları ortak görüşe sahiptir.⁵ Zevâc kelimesi Kur’an-ı Kerim’de evlilik akdiyle ilgili tek yerde “... Eşinle evlilik bağını kuru, Allah’tan kork...” şeklinde Ahzâb suresi 37. ayetinde geçmektedir.⁶ Bu ayette tezvâc kelimesi evlilik akdi anlamında kullanılmıştır.

İslâm hukukunda nikâh, esas itibariyle eşlerin ve şahitlerin katılımıyla akdedilen medeni bir sözleşmedir. Bu akdin geçerli olabilmesi için bir din görevlisinin huzurunda yapılması şart değildir. Akdin geçerliliği için önemli olan husus, İslâm hukukunun esasa ilişkin şartlarının yerine getirilmiş olmasıdır. Bu nedenle hukuki/şer’î tescille meydana getirilen her akit, sahih ve muteberdir.⁷

1.3. Nikâh Kavramı

Kur’an’da evlilik akdi ifade edilirken “nikâh” ve “zevâc” lafızları kullanılmıştır.⁸ Nikâh sözlükte “cinsel birleşme,⁹ bir şeyi başka bir şey ile birleştirmek,¹⁰ bir araya gelme ve evlenme”¹¹ gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıhta evlenmeyi ifade etmek için genel olarak “nikâh” kavramı kullanılmış olsa da bazı İslâm hukukçularının bu kelimenin kullanımıyla ilgili pratik

² Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1414), "nfk", 2/291.

³ Şemsüleimme Ebî Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1993), 4/212.

⁴ Abdülvehhâb Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâli'sh-Şahsiyye* (Kuveyt: Dârü'l-Kalem, 1990), 15.

⁵ Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâli'sh-Şahsiyye* (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, ts.), 17.

⁶ *Kur'an Kerim Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), el-Ahzâb 33/37.

⁷ Hayreddin Karaman, “Akid”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/251-252.

⁸ el-Bakara 2/221, 230; en-Nisâ 4/3, 6, 22; en-Nûr 24/3, 32.

⁹ İbn Manzûr, "nfk", 2/625; İbrahim Paçacı, *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), "Nikâh", 527.

¹⁰ Recep Aykan, *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'an Fihristi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 384, 713.

¹¹ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/112.

sonuçları farklı olacak şekilde kullanıldıklarını görmekteyiz.¹² İslâm hukukçuları fikhî açıdan nikâhın “evlenmelerine dinî bir engel bulunmayan ve belirli şartları taşıyan erkek ve kadının beraberce bir hayat sürdürmeleri için gerçekleştirdikleri evlilik ilişkisini sağlayan akit”¹³ anlamına geldiği konusunda ortak görüşe varmışlardır.¹⁴ Nikâh kavramı türevleri ile birlikte Kur’an-ı Kerim’de 19 ayette toplamda 23 defa¹⁵ geçmektedir.¹⁶ İslâm hukukunun çağdaş kaynaklarında “zevâc” “lafzının kullanıldığı görülmektedir.¹⁷ Hanefî hukukçular nikâh akdini, “kadından doğrudan istifade etmeyi¹⁸ temine imkân tanıyan akit” olarak tarif etmişlerdir.¹⁹ Hanefîlerden bazıları “*Erkeklerin onların (kadınların) üzerinde bir derecesi vardır*”²⁰ ayetinden hareketle burada geçen mülkiyetle oluşan derecenin nikâhla meydana geldiği fikrine varmışlardır.²¹ Mâlikî hukukçulara göre nikâh akdi “belirlenen şer’î bir bedel karşılığında kadından yararlanmayı mubah kılan akit” şeklinde tanımlamışlardır.²² Şâfiîler “*Kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız*”²³ hadisinden hareketle nikâh akdini, “cinsel birleşmeyi meşru kılan akit” olarak ifade etmişlerdir. Onlara göre nikâh akdi, eşlerin karşılıklı yararlanmayı mubah kılan bir sözleşmedir.²⁴ Hanbelî hukukçular ise nikâhı “yararlanmayı helal kılan²⁵ evlenme akdi”²⁶ şeklinde tarif etmişlerdir.

Hanefîlerin nikâh akdi tanımındaki mülkiyet, kadının zatına sahip olma şeklinde olmayıp kadınlık özelliklerinden yararlanmayı mubah kılan müt’â mülkiyetidir.²⁷ Mâlikîler yararlanmayla kadının kadınlık özelliklerinden yararlanmayı kastetmişlerdir. Hanefî ile Mâlikî

¹² Muhammet Mehdi Aksoy, *Aile Hukuku ile İlgili Ayetler Bağlamında Fikhî Görüş Farklılıklarının Usûlî Dayanakları* (Kahramanmaraş: KSU Doktora Tezi, 2023).

¹³ Ahmed Nedim Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 2009), “Nikâh”, 282.

¹⁴ Bedruddîn Ebû Muhammed Ahmed b. Hüseyin Aynî, *el-Binâye şerhü’l-Hidâye* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000), 5/3.

¹⁵ el-Bakara 2/221, 230, 232, 235, 237; en-Nisâ 4/3, 6, 22, 25, 127; en-Nûr 24/3, 32, 33, 60; el-Kasas 28/27; el-Ahzâb 33/49, 50, 53; el-Mümtehine 60/10.

¹⁶ Atar, “Nikâh”, 33/112.

¹⁷ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’s-Şahsiyye*, 17.

¹⁸ Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik şerhü Kenzi’d-dekâik* (Beyrut: Dârü’l-Kitabî’l-İslami, ts.), 3/85.

¹⁹ Ebû Muhammed Fahrüddîn Zeylâî, *Tebyînü’l-hakâik şerhü Kenzi’d-dekâik* (Kahire: Matbaatü’l-Emiriyye, 1313), 2/94.

²⁰ el-Bakara 2/228.

²¹ Alâuddîn Ebû Bekir Kâsânî, *Bedâ’iu’s-sanâi’ fi tertîbi’s-şerâi’* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1986), 2/331.

²² Ebû Muhammed İbn Bezîze, *Ravdatu’l-müstebîn fi şerhi Kitabi’t-Telkin* (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2010), 1/723.

²³ Ebû’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh* (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî, 1955), “Hâc”, 19; Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Beyrut: Dârü’r-Risâletü’l-Âlemiyye, 2009), “Menâsik”, 56.

²⁴ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/200.

²⁵ Ebû’n-Necâ Mûsâ el-Makdisî Haccâvî, *el-İkna’ fi fikhî’l-İmami Ahmed* (Beyrut: Dârü’l-Marife, ts.), 3/156.

²⁶ Muvaqqaddîn İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dârü’l-Âlemi’l-Kütüb, 1997), 9/339.

²⁷ Muhammed Emin ed-Dimeşkî İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ’ala Dürri’l-muhtâr şerhü Tenviri’l-ebâr* (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1966), 3/3.

hukukçuların tarifleri lafzî olarak değişiklik gösterse de aynı anlama geldiğini söyleyebiliriz.²⁸ Şâfiî hukukçular nikâhı cinsel birleşmeyi helal kılan bir akit olarak ifade etmişler²⁹ ve yapılan tanımla erkek ve kadını kapsayacak biçimde kullanmış olduklarını görmekteyiz.

1.4. Nafaka Kavramı

Nafaka “enfaka” fiilinin mastarı olan “infâk” kelimesinden türemiş bir isimdir.³⁰ Sözlükte nafaka, “bir malın tükenmesi, ihtiyaçların karşılanması amacıyla³¹ malın uygun bir yere harcanması, bir şeyin sarf edilmesi, azalması ve bitmesi”³² gibi anlamlarda kullanılmıştır. İslâm hukuk terminolojisinde nafaka, “iaşe ve diğer zaruri ihtiyaçların giderilmesine yönelik olarak kişinin, evlilik birliğinden kaynaklanan beslenme, giyinme, mesken giderlerini karşılaması³³ şeklinde tanımlanmıştır. Hanefî hukukçularından Alaeddin Haskefi’ye (ö. 1088/1677) göre nafaka, “yiyecek, içecek ve mesken ihtiyacının karşılanması”³⁴ olarak ifade etmiştir. Malikî hukukçulardan Yusuf el-Mevvâk (ö. 897/1492) ise “maddi imkânlar ölçüsünde örfü uygun olarak yiyecek, içecek ve mesken ihtiyaçlarının karşılanması” olarak ifade etmiştir.³⁵ İslâm hukukunda nafakanın “evlilik, akrabalık ve mülkiyet nafakası” çeşitlerini içine alacak şekilde kullanıldığı³⁶ görülmektedir. Nafaka, “kişinin, nafakasını ödemekle yükümlü olduğu kişilerin ve kendisinin beslenme, giyim-kuşam ve mesken ihtiyaçlarıyla bunlara tâbî olan şeyleri temin etmesi”³⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımlamalardan hareketle nafakanın sözlük anlamı ile ıstılah anlamı arasında yakın bir bağ olduğu söylenebilir.

2. Çalışan Evli Kadının Nafakası

İslâm hukukunda çalışan kadınla ilgili bir tanım bulunmamaktadır. Türk hukukunda çalışan kadın, “bir ücret karşılığında on sekiz yaşını dolduran kadın çalışan” olarak ifade edilmiştir.³⁸ Buna göre araştırma konumuz açısından, evlilik birliği içerisinde herhangi kazanç sağlamak kastıyla çalışan kadının nafakasını, kocanın sorumluluğunda olup olmadığı hususu

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/78.

²⁹ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/200.

³⁰ Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282.

³¹ İbn Manzûr, “nfk”, 10/358.

³² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 443.

³³ Ebü’l-Hasan Burhanuddîn el-Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti’l-mübtedî*, (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabi, ts.) 2/155.

³⁴ Muhammed el-Haskefi ed-Dımeşkî, *Dürrü’l-muhtâr Şerhu Tenvîri’l-Ebsâr*, thk. Abdulmun’ım Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002), 2/257.

³⁵ Ebi’l-Kâsım b. Yûsuf el-Abderî el-Gıranâtî el-Mevvâk, *et-Tâc ve’l-iklîl li-muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 5/541.

³⁶ İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 4/188; Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısri Karâfi, *ez-Zahîre* (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslami, 1994), 4/465.

³⁷ İbn Manzûr, “nfk”, 12/237.

³⁸ 28717 sayılı “Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik” md. 4/b.

önem arz etmektedir. İslâm hukukunda sahih bir evlilik akdiyle birlikte taraflar bakımından bazı haklar meydana gelmektedir. Kadın açısından elde ettiği hakların en önemlilerinden ikisi mehir ve nafakadır. Bu haklar evlilik akdiyle elde edilen kadına özgü haklardandır. Koca, eşinin nafakasını temin etmekle şer'an ve hukuken mükelleftir.³⁹

İslâm hukukunda evli çalışan kadının nafakası içerisinde genellikle "yaşamsal varlığının devamlılığını sağlamak için kocasının gerçekleştirmek zorunda olduğu⁴⁰ iâşe, giyim ve mesken ihtiyaçlarının karşılanması"⁴¹ ifade etmektedir. İslâm hukukunda eş nafakası, sahih bir evlenme akdi neticesinde kadın lehine meydana gelen haklardan biridir. İslâm hukukunda evli olan her erkek, eşinin nafakasını karşılamakla yükümlüdür. Bu konuda mezhepler içerisinde farklı görüşler bulunmamaktadır. Ancak nafakayla ilgili bazı konularda görüş farklılığına varmışlardır.

2.1. Çalışan Evli Kadının Nafakasının Kapsamı

Nikâh akdiyle birlikte eşler arasında evlilik hukuku hükümleri işlemeye başlar. Evlilik hükümleri içerisinde nafakayla ilgili düzenlemeler de yer almaktadır. Eş nafakasının kapsamının belirlenmesi tarafların hak ve sorumluluklarının sınırının belirlenmesi bakımından önemlidir. Bu başlık altında özellikle çalışan evli kadının, başka bir ifadeyle geçimini kendi imkânlarıyla sağlayabilecek kadar kazanç elde eden evli kadının nafakasından yine kocası sorumlu olacak mı? Günümüzde Türk medeni hukuku İslâm hukukuyla uygulama birliği içerisinde mi, ayrışan ve örtüşen hususlar neler olduğu yönünde akla ilk gelen soruların, eş nafakası zemininde analizi yapılmaya çalışılacaktır.

2.1.1. İâşe Masrafları

İslâm hukukunda eş nafakasının harcama kalemlerinden en önemlilerinden biri de iâşe giderlerinden oluşmaktadır.⁴² Hanefî hukukçular yiyecek nafakasının belirlenmiş bir miktarının bulunmadığını ifade etmişlerdir. Yiyecek nafakasında koca bu sorumluluğunu aynen yerine getirebileceği gibi nakden yerine getirebilir.⁴³ Ancak kocanın bu sorumluluğunun içeriği, yaşanılan zamana, gençlik, ihtiyarlık, sıhhatli ya da kalıcı veya arızı hasta olunmasına göre

³⁹ Ruhi Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996), 33.

⁴⁰ Erbay, "Nafaka", 32/282.

⁴¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/444.

⁴² Celal Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası: Kitabı'n-nafakat* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 15.

⁴³ M. Zeki Uyanık, "İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 63.

değişiklik gösterir.⁴⁴ Kur'an'da “Anaların yiyecek ve giyeceği örfe uygun olarak çocuk kendisinin olan babaya aittir”⁴⁵ buyurulmuştur. Bakara suresinin 7. Ayetindeki “baba” kelimesi tercih edilmeyip “mevlidi lehu” ibâresinin tercih edilmesinin sebebi anaların çocuklarını babaları için doğurduğuna vurgu yapılarak çocukların neseplerinin babalara izafe edilmesindedir.⁴⁶ Babanın vefat etmesiyle bu masraflar Hanefilere göre babanın mahrem vârisleri⁴⁷ tarafından karşılanması gerekir. İmam-ı Şafîî ise babanın vefatıyla mirasçı olan çocuğun nafakası çocuğa kalan mirastan karşılanır.⁴⁸

Bir rivayette Resulullah (s.a.s.) Hind'e “Sana ve çocuğuna yeterli olanı ma'ruf bir şekilde al”⁴⁹ şeklinde buyurmuştur. Koca, eşinin iâşesini temin ederken “ma'rufa” uygun olacak miktarda harcama yapması gerekir.⁵⁰ Şafîî hukukçular, eş nafakasının karşılanmasında kocanın zengin veya fakir olmasına göre miktarı değişen oranlarda nafaka ödenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁵¹ Buna göre maddi durumu yerinde olan koca karısına her gün için iki müdd,⁵² fakir koca bir müdd ve orta halli olan koca ise bir buçuk müdd gıda maddesi vermesi gerekir.⁵³ Onların bu görüşlerinin şer'î dayanağını “İmkânı geniş olan nafakayı elinin genişliğine göre versin. Rızkı kendisine daraltılmış olan fakir de nafakayı Allah'ın verdiğiinden versin”⁵⁴ ayetine dayandırmışlardır. Şafîî mezhebinin bu görüşü esas olarak alındığında eşlerin zarar görme ihtimali söz konusu olabilir.⁵⁵ Zira zamana ya da şartlara göre eş nafakasının sabit olması halinde ekonomik anlamda sıkıntılar yaşanabileceği gibi kadın zaruri ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanabilir. Mâlikî ve Hanbelî hukukçular mezkûr ayetlerinden ve Hind hadisinde geçen “Sana yetenini al” ifadesinden hareketle, eşlerin sosyo-ekonomik konumu ve yaşadığı bölgenin iktisadî şartları dikkate alınarak belirlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁵⁶ Nafaka masraflarının karşılanmasında en isabetli yol hem nafaka alacaklısının hem de borçlusunun koşullarını göz önünde bulundurmadır. Ayet ve hadisler hem borçlu olan koca hem de nafaka

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/181.

⁴⁵ el-Bakara 2/233.

⁴⁶ Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, 1/184.

⁴⁷ Bunlar “Annesi, kızları, kız kardeşleri, halası, teyzesi, erkek ve kız kardeşin kızları, sütanne ve sütkız kardeş, kayınvalide, zifafa girdiği eşinin kızı. Bkz. en-Nisâ 4/23.

⁴⁸ Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, 1/185.

⁴⁹ Buhârî, “Büyü”, 95; “Nafakat”, 9, 14; Müslim, “Akdiye”, 7.

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182.

⁵¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/427.

⁵² İki avuç miktarınca genellikle hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçmede kullanılan ölçüye denilir. (Bkz. Cengiz Kallek. “Müd”. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/455.

⁵³ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/426.

⁵⁴ et-Talâk 65/7.

⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182.

⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/357; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/471.

alacaklısı olan kadın için yol göstermektedir. Ayet, evli bir kadının çalışması ve gelir elde etmesi durumunda kocasının ona nafaka sağlama yükümlülüğünün azalacağını belirtmemektedir. Ayrıca, çalışan bir kadın varlıklı olsa bile nafaka alma hakkına sahiptir. Bu nedenle, nafaka giderlerini etkili bir şekilde yönetmek için hem nafaka alacaklısının hem de borçlusunun durumunu dikkate almanın aile huzuru bakımından da önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Türk Medeni Kanunu'nun 186/3. maddesi, her iki eşin de mali güçlerine göre ev giderlerine katkıda bulunma yükümlülüğü olduğunu belirtir. Bu yükümlülük evliliğin kurulmasıyla başlar ve sona ermesine kadar devam eder. Ancak hükümde hangi eşin ne oranda katkıda bulunacağı belirtilmemiştir. Katkının belirlenmesi eşlerin ekonomik durumlarına bağlıdır. Özetle, mevcut yasal düzenlemeler her iki eşin de evlilik birliğinin giderlerine katılmasını gerektirmektedir. Ancak bunun nasıl ve ne oranda olacağına ilişkin ayrıntılar net olarak tanımlanmamıştır. Katkı için temel kriter, eşlerin ödeme gücü ve mali kapasitesidir. Bu katkı emekleriyle olabileceği gibi malvarlıklarıyla da olabilmektedir. TMK'ya göre herhangi bir geliri olan evli kadın, İslâm hukukundan farklı olarak evlilik birliği giderlerine katılmakla yükümlüdür. Oysa İslâm hukukunda kadın çalışarak ya da miras yoluyla zengin olsa bile evlilik birliği giderlerinden sorumlu olmamakta, kadının zengin ya da fakir olmasına bakılmaksızın nafakadan koca sorumlu olmaktadır.⁵⁷ Aksi durumda kadın mal varlığından dolayı cezalandırılmış gibi bir durum ortaya çıkabilir.⁵⁸

2.1.2. Giyim Masrafları

İslâm hukukunda evlilik birliğinden kaynaklanan nafaka sorumluluğu koca merkezlidir.⁵⁹ Türk medeni hukukunda ise eşler karşılıklı olarak sorumludur.⁶⁰ İslam hukukunda belli başlı nafaka kalemlerinden olan iâşe, mesken ve giyim masraflarının karşılanması, kadının çalışıp bir kazançta sahip olmasının herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Kadının çalışarak kazanması yani maddi imkânlarla sahip olması erkeğin nafaka yükümlülüğünü düşürmez.⁶¹ Türk medeni hukukunda nafaka sorumluluğu karşılıklı olduğundan kadının çalışıp para kazanmasının erkeğin nafakasını tamamen düşürmesine de kocanın nafaka sorumluluğunda azalma söz konusu olmaktadır. İslâm hukukunda eşe karşı

⁵⁷ Kâsânî, *Bedaiu's-sanâî*, 4/23.

⁵⁸ Abdülkerim Zeydan, *el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 9/216.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedaiu's-sanâî*, 4/16, 5/109; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/156; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/572.

⁶⁰ TMK, md.186/3; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Esas 2014/3-686, K. 2016/18, T. 20/1/2016.

⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/347; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/151.

nafaka yükümlülüğü için kadının zengin ya da fakir olması fark etmeksizin nafakadan koca sorumlu olmaktadır. Türk medeni hukukunda, İslâm hukukundaki kocanın tek taraflı sorumluluğu yerine eşlerin karşılıklı sorumluluğu esası bulunmaktadır. Zira eşlerin hem iâşe hem de giyim ve mesken temininde çalışan evli kadının maddi varlığı onu evlilik birliğinin ortak giderlerine katılma zorunluluğu getirmektedir.

Evlilik akdiyle oluşan eş nafakası kapsamında giyim masraflarının karşılanması şer'an/hukuken önemlidir. Bu anlamda nafaka ile yükümlü kocanın, eşinin giyim masraflarını karşılaması gerekir.⁶² Eş nafakası kapsamında kadının çalışıyor olmasının ya da zengin olmasının da bir önemi bulunmamaktadır. Ancak evli bir kadın kocasının izni olmadan çalışırsa, bu kocasına boyun eğmemek (nüşûz) olarak görülür ve kocasının nafaka yükümlülüğünün iptal edilmesine yol açabilir. Ancak kadın kocasının izniyle ev dışında çalışırsa, kendini yormadığından ve evde yaptığı işin herhangi bir zarara yol açmadığından emin olmalıdır.⁶³

Eş nafakasından sorumlu olan koca, iklim şartlarına uygun ve kadının sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesini sağlayacak giyim ihtiyaçlarını temin etmelidir. Giyim nafakası, kadını kışın soğuktan, yazın sıcaktan koruyacak ve şerî ölçülere uygun olarak örtünmeyi sağlayacak niteliklere sahip olmalıdır.⁶⁴ Türk medeni hukukunda Yargıtay kararlarının da bu yönde olduğu görülmektedir. Bu anlamda kadın çalışıyorsa evlilik birliği devam ettiği sürece evlilik birliği giderlerine katkı sağlaması gerekir.⁶⁵ Diğer yandan evlilik birliğinin sona ermesiyle yoksulluk nafakası söz konusu olacaktır. Yargıtay ichtihadlarına göre kadın çalışıyor olsa da kendi geçimini sağlayamayacak durumdaysa nafaka almasına devam edilir. Ancak alacağı nafaka miktarında bir indirim yapılabilir. Yargıtay ilamına göre; “... davalının boşanma nedeniyle yoksulluğu ortadan kalkmadığından, yoksulluk nafakasının tamamen kaldırılmasına hükmedilemez... Hakkaniyet ilkesi gereğince nafakanın uygun bir miktarda indirilmesine karar verilmesi gerekir.”⁶⁶

Hanefî hukukçulara göre erkeğin, eşinin giyim masraflarını yılda en az iki defa temin etmekle sorumlu olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁷ Giyim nafakasının üst sınırıyla ilgili herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır.⁶⁸ Ancak eşin giyim nafakası kapsamında tarafların sosyo-ekonomik durumları ve karının emsali kadınların giydiği elbiselere göre yeterli miktar takdir

⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 5/171; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/251.

⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/295; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 4/212; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/604.

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/183; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/153-154.

⁶⁵ TMK, md.186/3.

⁶⁶ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2017/455 E. 2019/1084 Kararı.

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/183.

⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/354; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/468; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/573.

edilmelidir.⁶⁹ Eş nafakası kapsamında kocanın ekonomik durumu göz önünde bulundurulur. Ancak kadın ihtiyaçlarını giderirken lükse ve israfa kaçmamalıdır.⁷⁰ Kur'an'daki nafakaya delil⁷¹ kapsamında ve Peygamber (s.a.s.)'in uygulamalara dair hadisleri⁷² hukukçularca giyim nafaka hak ve yükümlülüğünde fikhî dayanak olarak kullanılmakla beraber,⁷³ ayet ve hadislerin belirttiği miktar örfe göre asgari seviye olduğu, daha üst miktarların eşler arasında yapılacak sözleşmelerle geliştirmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.3. Mesken Temini

Kadının hayatını devam ettirebilmesi için en temel ihtiyaçlardan biri de meskenidir. İslâm hukukunda koca, kadın çalışıp kazanç sağlasa da kadının meskenini temin etmekle sorumludur. Kocanın temin edeceği mesken, iklim koşullarına uygun olmalıdır. Kışın soğuktan yazın ise sıcaktan koruyacak şekilde eşlerin sosyo-ekonomik durumlarına uygun,⁷⁴ kadının mal ve can emniyetini sağlayacak şekilde olmalıdır.⁷⁵ "... oturduğunuz yerde oturtun"⁷⁶ ayetinde her ne kadar iddet bekleyen kadınlardan bahsedilse de⁷⁷ fıkıhçılar, bu ayetin mesken temininde kocanın sorumluluğuna işaret ettiğini belirtmişlerdir.⁷⁸

İslâmi ilkelere göre, bir kadının konutu örfe uygun ve dini yükümlülüklerini yerine getirmesine elverişli olmalıdır. Abdest almak, yıkanmak ve namaz kılmak için gerekli olanakları sağlamalıdır. Buna ek olarak, konut kadının korkabileceği veya kendini güvende hissetmeyeceği تنها bir yerde olmamalıdır. Konutun, zor zamanlarda yardım edebilecek iyi komşular arasında yer alması tercih edilir. Genel olarak, bir kadının konutunun konumu ve tasarımı onun şer'î görevlerini yerine getirebilmesine öncelik vermeli ve güvenli ve destekleyici bir ortam sağlamalıdır.⁷⁹ Koca, boş bir mesken temin etmekle bu sorumluluğunu yerine getirmiş sayılmaz.⁸⁰ Türk medeni hukukunda evli kadının çalışıp çalışmadığı ayrımı yapılmaksızın "eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve mal varlıkları ile katılırlar" hükmüne yer

⁶⁹ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtûbî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktsid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 3/77; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/354; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/157.

⁷⁰ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 176.

⁷¹ el-Bakara 2/233.

⁷² Müslim, "Hac", 147; Tirmizî, "Radâ", 11.

⁷³ Yahya Bilginer, *Mer'î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka* (Ankara: Akademisyen Kitapevi, 2023), 74-75.

⁷⁴ Özcan, *Hısımlık Nafakası*, 14.

⁷⁵ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/150.

⁷⁶ et-Talâk 65/6.

⁷⁷ Üzeyir Köse, *Fikhî Açından Hamilelik* (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020), 74.

⁷⁸ Ebü İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmam eş-Şafi'i*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/152; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/355.

⁷⁹ Abdullah b. Muhmûd b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li- ta'lîli'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/8.

⁸⁰ Bilginer, *İslâm Hukukunda Nafaka*, 77.

vermiştir.⁸¹ Evlilik birliği devam ettiği sürece davalı her iki eşin mesken ve meskene bağlı giderleri güçleri oranında karşılaması gerektiği gibi, ayrılık veya boşanma davası süresince ya da boşanmaya karar verilmesi durumunda davalı eşin bu giderlere katılması gerekir. İslâm hukukunda kadının gelir elde edip etmemesine bakılmaksızın, evlilik birliği devam ettiği sürece veya iddet müddetince erkeğin nafaka yükümlülüğü devam etmektedir. Oysa Türk medeni hukukunda nafaka sorumluluğu eşlerin güçleri oranınca paylaştırılmıştır. Örneğin ortak meskenin kirası, ısınma giderleri, elektrik, telefon ve su parasına her iki eşin katılması beklenmektedir. Nafaka giderlerine katılmada karı-kocanın “ekonomik güçleri” ölçü olarak esas alınmalıdır. Keza, davacı kadının belirli ve sürekli bir gelirinin olması, kadına tedbir veya yoksulluk nafakası bağlanmasına mâni bir durum değildir.⁸² Eş nafakası kapsamında kocanın temin edeceği meskenin, kiralanmış olup olmamasının bir önemi bulunmamaktadır. Bu evin kadının mesken ihtiyacını gidermeye elverişli olması yeterlidir. Önemli olan bu evin kadına özgülenmiş olmasıdır.⁸³ Buna göre eşini, akrabaları ile oturmaya zorlayan koca, mesken sorumluluğunu yerine getirmiş sayılmaz.

2.1.4. Hizmetçi Masrafları

Herhangi bir sağlık özrü veya bedensel bir engeli bulunmayan evli kadının ihtiyaçlarını kendi imkânları ile gidermesi beklenir. Fakat herhangi bir bedensel veya psikolojik engeli bulunan yahut çalışan evli kadının ev işlerini ve günlük zaruri ihtiyaçlarını gidermesi ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için kocası tarafından hizmetçi tutulması gündeme gelmektedir. İslâm hukukunda asıl olan evli kadının evin işlerini bizzat kendisinin yerine getirmesidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), günlük ev işleri Hz. Fatıma'nın, evin geçimine yönelik dış işlerini de Hz. Ali'nin yapmasının uygun olacağını ifade ederek,⁸⁴ kızı Hz. Fatıma'ya bile hizmetçi tutulmasını lüzumlu görmemiştir. Hz. Peygamber'in, hizmetçi konusundaki bu uygulaması hukukî bir dayanak olarak görülmelidir. Zira kadının elinden geldiğince ev işlerini yapmasının⁸⁵ aile mutluluğuna katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. İslâm hukukçuları evlenmeden önce hizmetini görmeye alışmamış olan kadına, kocanın sosyo-ekonomik durumu elverdiği ölçüde hizmetçi

⁸¹ TMK, md.186/3.

⁸² Yargıtay 3. Hukuk Dairesi 21/12/2009 tarih, 2009/19000 E. 2009/20481 K.

⁸³ Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr* (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, ts.), 4/397; Komisyon, *el-Fetâvâyi'l-Hindiyye* (Beyrut: Darü'l-Kitabi'l İlmiyye, 2000), 1/544.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5/150; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/588; Çetintaş, “İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka”, 195-196.

⁸⁵ Uyanık, “Süresiz Nafaka Yasası”, 65.

tutmasını gerekli görürken, kendi işlerini görmeye alışmış kadına, kocası zengin bile olsa hizmetçi tutulmasını gerekli görmemişlerdir.⁸⁶

Evli bir kadının, kocasının rıza gösterdiği işi nedeniyle evin tüm sorumluluklarını yerine getiremediği durumlarda, koca bir hizmetçi tutması gerekebilir. İslâm hukukçuları bunun için kocanın varlıklı olması, kadının babasının evinde bir hizmetçisinin olması ve akranlarının da bir hizmetçi çalıştırması gibi özel koşullar belirlemiştir.⁸⁷ Türk medeni hukukunda açıkça hizmetçi tutulmasına yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır. Eğer eşler hizmetçi giderlerini evlilik birliği giderleri kapsamında olduğunu düşünerek hizmetçi tutmuşlarsa, Türk Medeni Kanunu çerçevesinde eşler kendi maddi imkânlarına göre hizmetçi giderlerine katkı sağlaması beklenmektedir.⁸⁸

2.1.5. Sağlık Giderleri

İslâm hukuku ana kaynağında, insan hayatını korumanın ve kurtarmanın önemini vurgulanarak⁸⁹ bir hayatı kurtarmanın tüm insanlığı kurtarmak olarak kabul edilir.⁹⁰ Kur'an ve Sünnet, tıbbi tedaviye başvurmanın ve hastalıkları önlemenin gerekliliğini vurgulamaktadır.⁹¹ Bununla birlikte, dini metinlerde tıbbi masrafların kimin tarafından karşılanması gerektiğine dair açık bir işaret bulunmamaktadır.⁹² Bazı İslâm hukukçuları, kocanın eşinin sağlık masraflarını karşılamaktan sorumlu olmadığını savunmakta⁹³ ve kira sözleşmesindeki müstecirin kiralananda meydana gelenden hasardan sorumlu olmadığı durumuna benzeterek kocanın da hasta kadının nafakasından sorumlu olmadığı sonucuna varmışlardır.⁹⁴ Sağlık masraflarının kimin tarafından karşılanacağı konusu İslâm hukukunda tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Çalışan evli kadının diğer bir ifadeyle herhangi bir geliri veya miras nedeniyle zengin olan kadının tedavi ve ilaç giderlerini kendisinin karşılaması yönünde görüşler bulunmaktadır.⁹⁵ Bu yaklaşıma klasik eserlerin yazıldığı dönemin sosyo-kültürel gerçekliğinden hareket edilerek varılmış olursa da çalışmayan ve bir kazanca sahip olmayan evli kadının sağlık giderlerini karşılayabilmesi günümüz şartlarında pek de doğru bir yaklaşım tarzı olmayacağı ortadadır. Geçmişte sağlık kurumları yeterince bulunmamaktaydı ve

⁸⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/152; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 5/150; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/355; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/468; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/162; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 178.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/181; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 4/24; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/77.

⁸⁸ TMK, md.186/3.

⁸⁹ el-Bakara 2/195.

⁹⁰ el-Mâide 5/32.

⁹¹ Buhârî, "Tıb", 3-4.

⁹² Köse, *Fikhî Açından Hamilelik*, 78-79.

⁹³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/151; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/470; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/159-160.

⁹⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/151; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/233.

⁹⁵ Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 4/20; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 2/510.

hastalıklar da çok yaygın değildi. Ancak günümüzde sağlık için risk oluşturabilecek hastalıklar yaygındır. Peygamber (s.a.s.), çevresindeki insanları hastalandıklarında tedavi olmaya teşvik etmiştir⁹⁶ ve hayati hastalıklar için bu dini bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir.⁹⁷ Günümüzde sağlık kurumları yaygın olması sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca günümüzde, evli bir kadın çalışıp maddi gelir elde ediyor olsa bile, tedavisi tek başına karşılayamayacağı masraflar gerektirebileceğinden, kocanın bu durumdaki eşini maddi ve manevi olarak desteklemesi uygun bir davranış olacaktır.

2.1.6. Kişisel Bakım ve Temizlik Giderleri

İslâm dini insanın her yönden temiz ve imkânlar çerçevesinde hoş bir görünüme sahip olmasına önem vermiştir. Kur'an ve Sünnet'te bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Bu anlayışla İslâm medeniyetinde oluşturulan temizlik kültürü toplumsal hayatta ve evlilik ilişkisinde, dolayısıyla eşler arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Kişisel bakım, şahsın bedenen sağlıklı olmasını, ağız-diş, kulak, el ve ayak, tırnak, saç, sakal ve bıyık bakım ve temizliği için yapılması gerekenleri ifade etmektedir. Vücut bakımına yönelik Kur'an'da Müddesir suresinde "*Elbiseni temiz tut...*"⁹⁸ emri bütün Müslümanların maddî ve manevî temizliğine yönelik emirlerden biridir. Hz. Peygamber vücut temizliğine, abdest, boy abdesti gibi asgari temizlik şartlarına, ağız/diş sağlığına, saç/sakal/bıyık bakımıyla vücudun ve kıyafetin temizlenmesine önem vermiştir.⁹⁹

İslâm hukukçuları eş nafakası kapsamında kadının kişisel bakım ve temizliğine yönelik malzeme giderlerini iki kısma ayırarak incelemişlerdir. İslâm hukukçuları kadın için zorunlu temizlik ve bakım giderlerinin kocanın temin etmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁰⁰ Fakat kadın için zorunlu olmayan bakım giderleriyle ilgili İslâm hukukçuları farklı görüşlere varmışlardır. Hanefî hukukçulara göre koca, eşinin sabun, şampuan ve tarak gibi şahsi temizlik ürünlerini temin etmekle sorumludur. Fakat bunların dışındaki kadının süslenmesine yarayan sürme, kına veya kozmetik bakım ürünleri kocanın eş nafakası kapsamında temin etmesi gerekmeyen giderlerdendir.¹⁰¹ Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre zorunlu olmayan, tercihe bırakılmış bakım ürünlerinin kullanılmasını koca bizzat isterse

⁹⁶ Buhârî, "Tıb", 3, 4.

⁹⁷ Zeydan, *el-Mufassal*, 7/21-22.

⁹⁸ el-Müddesir 74/4-5.

⁹⁹ Buhârî, "Libâs", 64; Tirmizî, "Edeb", 14.

¹⁰⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/151; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/353-354; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/470.

¹⁰¹ Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhu*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 6/2766.

bunların masraflarını da karşılaması gerekir.¹⁰² Bu nedenle koca, kadın çalışıp kazanç sağlasa da eşinden beklentileri doğrultusunda süs ve bakım masraflarına katlanması uygun bir davranış olacağı düşünülmektedir.¹⁰³ Mâlikî hukukçular kadının evlenmeden önce alışkanlığının bulunması veya kadın süslenmediği zaman kocanın karısına olan rağbeti azalacaksa, koca, eşinin tarak, sürme, kına, güzel koku gibi bakım ve kozmetik ürünleri temin etmesi gerekir.¹⁰⁴ Hanbelî hukukçular zaruri olmayan süs eşyalarını nafaka kapsamına almamışlardır. Ancak koca hanımının süslenmesini ve güzel koku kullanmasını istiyorsa bunları temin etmekle mükellef olmaktadır.¹⁰⁵

Türk Medeni Kanunu nafakayı açıkça tanımlamamakla birlikte, nafaka kapsamına giren evlilik birliğinden kaynaklanan bütün ihtiyaç türlerini ihtiva eder. Türk Medeni Kanunu'nda nafaka için "evlilik birliğinin giderleri" terimi kullanılmaktadır.¹⁰⁶ Bu terim gıda, barınma, giyim, kişisel bakım, sağlık harcamaları, kültürel ihtiyaçlar ve aileye hizmet eden varlıklara yapılan harcamalar gibi temel ihtiyaçları kapsamaktadır.¹⁰⁷ Kanun ayrıca eşlerin evlilik birliğini birlikte yürütmeleri gerektiğini ve her iki eşin de birliğin giderlerine katkıda bulunma yükümlülüğü olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸ Bu yükümlülük cinsiyete özgü değildir. 5271 sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu hem erkek hem de kadın eşlerin yeteneklerine uygun olarak emek ve mal varlıklarına göre birliğin giderlerine katılmaları gerektiğini kabul etmektedir.¹⁰⁹

2.2. Çalışan Evli Kadının Nafakasının Miktarı

Evlilik nafakası ile kastedilen, sadece eşler arasındaki nafaka ilişkisidir. Evlilik hayatının huzurlu bir şekilde devam ettirilmesinde, nafaka yükümlülüğünün bu çerçevede yerine getirilmesi bakımından, eş nafakasının kapsamının ve miktarının belirlenmesi, önemli bir faktördür. Fıkıhçıların eş nafakasının kapsamı çerçevesinde nafakayı genel olarak "*kocanın, eşi, çocukları ve yakınları için yiyecek, giyecek ve mesken temin etmek maksadıyla yapacağı harcamalardır*"¹¹⁰ şeklinde ifade etmiş olsalar da araştırmamız dâhilinde muteber fıkıh eserlerinde evlilik nafakası ile ilgili tariflere rastlanmadığı gibi çalışan evli kadının nafakasıyla ilgili değerlendirmelere de rastlanmamıştır. Ancak çağdaş araştırmacı Ârif el-Basrî'nin evlilik

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/354; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/159; Muhammet b. Ahmet el-Buhûti Halvetî, *Hâşiyetu Halvetî 'alâ munteha'l-iradât* (Katar: Daru'n-nevâdir, 2011), 5/458.

¹⁰³ Bilginer, *İslâm Hukukunda Nafaka*, 82.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/154; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/470.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/154.

¹⁰⁶ TMK, md.186.

¹⁰⁷ Mustafa Dural vd., *Türk Özel Hukuku Cilt 3 Aile Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2013), 160

¹⁰⁸ TMK, md.186/2.

¹⁰⁹ TMK, m. 86/3.

¹¹⁰ Ebü'l-Ayneyn Bedrân, *el-Fıkhü'l-mukâren li'l-ahvâli's-şahsiyye* (Beyrut: y.y., 1967), 1/332.

nafakasıyla ilgili “örfe göre belirli şartlara uygun olarak yetecek miktarda -bizatihi zevce olması sebebiyle- karısı için koca üzerine vacip olan malî yükümlülüktür”¹¹¹ şeklindeki tanımın her çağa uygun bir tanım olduğu düşünülmektedir. Çalışan evli kadının nafakası bu tanımın dışında tutulamayacağına göre, erkek yaşanan zamana ve bölgeye göre çalışıp kazanç sağlasa da onun nafakasından sorumludur. Eş nafakası miktarının tayininde bazı Hanefî,¹¹² Mâlikî¹¹³ ve Hanbelî¹¹⁴ hukukçular kadın ve erkeğin sosyo-ekonomik durumuna itibar etmişlerdir. Şâfiî¹¹⁵ ve bazı Hanefî¹¹⁶ hukukçular nafaka konusunda sadece erkeğin sosyo-ekonomik durumunu göz önünde bulundurmıştır. Mâlikî,¹¹⁷ Hanbelî¹¹⁸ ve bazı Hanefîler,¹¹⁹ “*Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da Allah’ın ona verdiği ölçüde harcasın*”¹²⁰ ayetinde sadece erkeğin darlık ve bolluk durumuna itibar edilmesi gerektiğini belirtmiş olsalar da “*Onların (annelerin) yiyeceği ve giyeceği, ma’rufa uygun çerçevede babaya aittir*”¹²¹ ayetinden hareketle kadınların yiyecek ve giyeceklerinin ma’rufa uygun bir şekilde erkeğe ait olduğunun ifade edildiğini vurgulamışlardır. Maruf ise hem erkeğin hem de kadının durumunun dikkate alınmasını ve Câhiliyye dönemindeki erkeklerin eşlerine nafaka ve diğer konularda kötü muâmele ettiklerine dikkat çeken ayette “... onlarla iyi geçininiz”¹²² şeklindeki emir içerisinde yer alan maruf kelimesiyle eş nafakasının kapsamına dahil olan iâşe ve mesken temininin sağlanmasını ve güzel sözler söylenmesini de içine aldığını söyleyebiliriz.¹²³ Çünkü zengin ve varlıklı bir kadına verilecek olan nafaka, fakir kadına verilecek nafakayla aynı olmaz. Zira maddî durumu iyi olmayan bir erkeğin zengin bir kimse kadar nafakayla yükümlü tutulması da maruf kabilinden olmaz.¹²⁴ Şu hâlde erkek ve kadın maddî durumları iyi kimseler ise nafaka yüksek olmalıdır. Her ikisi maddî imkânları kısıtlı olan kimseler ise nafaka düşük

¹¹¹ Ârif el-Basrî, *Nafakâtü 'z-zevce fi'teşri 'i'l-İslâmî* (Beyrut: y.y., 1981), 16.

¹¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182.

¹¹³ Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/465.

¹¹⁴ Bahauddîn Ebû Muhammed Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Makdisî, *el-Udde şerhü'l-Umde* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2003), 430.

¹¹⁵ Ebû'l-Hasan el-Bağdâdî Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr fi fikhi mezhebi'l-İmami's-Şafî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 11/423.

¹¹⁶ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/51; Aynî, *el-Binâye*, 5/661.

¹¹⁷ Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/465.

¹¹⁸ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kina'*, 5/460.

¹¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/182.

¹²⁰ et-Talâk 65/7.

¹²¹ el-Bakara 2/233.

¹²² en-Nisâ 4/19.

¹²³ Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, 1/318-319.

¹²⁴ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye Şerhü'l-Hidâye*, (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1970) 4/381.

miktarda olabilir. Kadın varlıklı olup koca maddî imkândan yoksun ise nafaka çok düşük olmamalıdır. Tam tersine koca varlıklı, kadın fakir ise nafaka yüksek olmalıdır.¹²⁵

Eş nafakasının takdirinde kadınla erkeğin sosyo-ekonomik durumuna birlikte itibar edilmesi gerektiğini benimseyen fakihler, zikri geçen ayetlerin dışında bazı hadislerle de istinat etmişlerdir. Söz konusu hadislerin birinde Resûlullah (s.a.s.), kocasının cimriliğinden şikâyet edip kendisi ile çocuğunun nafakasını karşılamadığını söyleyen Hind'e "*Sana ve çocuğuna yetecek kadarını marufa uygun çerçevede al!*"¹²⁶ buyurarak onun durumunu göz önünde bulundurmuştur. Dolayısıyla ikinci ayette geçen "*ma'rufa uygun*" ifadesiyle kadının da durumuna itibar edilmesi gerektiği yönündeki manayı beyan edip pekiştirmiştir. Zira sadece kocanın durumunu dikkate almak gerekiyor olsaydı Resûlullah (s.a.s.), Hind'e kendisine yetecek kadarını değil, kocasının güç yetirdiği kadarını almasını söylerdi.¹²⁷ Şâfiîler¹²⁸ ve diğer Hanefîler¹²⁹ ise "*Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızık dar olan da Allah'ın ona verdiği ölçüde harcasın*"¹³⁰ ayetini delil almışlardır.

İslâm'da nafaka miktarı belirlenirken erkeğin durumunun göz önünde bulundurulması gerekir. Zira "*Eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da imkânına göre ...*"¹³¹ ayeti, erkeğin durumu göz önünde bulundurulmuştur. Aksi halde gücünden fazlasıyla yükümlü tutulabilmesi söz konusu olabilir. Oysa yüce Allah, nafaka hükümlerini düzenleyen âyette "*Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar*"¹³² buyurmuştur.¹³³

Şâfiîlere göre Hind hadisinde geçen emir kadının durumu ile ilgili değil, erkeğin durumu ile ilgilidir. Emir, kadının kocasının durumunu göz önünde bulundurması ve kanuna uygun olarak kıtlık veya bolluk zamanlarında fazla almamasıdır.¹³⁴ Hanefîler, bir kadının maddi açıdan zor durumda olan bir erkekle evlenmesi halinde, gücünün yettiği kadar nafakaya razı olduğunu ve böyle bir evliliğe zorlanamayacağını düşünürler. Dolayısıyla böyle bir durumda kadının durumunu göz önünde bulundurmaya gerek yoktur.¹³⁵

¹²⁵ Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâi'*, 4/24; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/348-349.

¹²⁶ Buhârî, "Nefekât", 9.

¹²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/3; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/348.

¹²⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 11/423.

¹²⁹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/51; Aynî, *el-Binâye*, 5/661.

¹³⁰ et-Talâk 65/7.

¹³¹ el-Bakara 2/236.

¹³² et-Talâk 65/7.

¹³³ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/51.

¹³⁴ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 11/424.

¹³⁵ Aynî, *el-Binâye*, 4/380.

SONUÇ

Toplumsal hayatta çok önemli bir yere sahip olan eş nafakasına delil teşkil eden ayetlerin tamamı sübut yönünden kat'î olmasına rağmen, delâlet itibari ile bazılarının hükümlere delâleti zannîdir. İslâm hukukçuları, zamana ve şartlara uygun olarak ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmeye çalışmışlardır. Bu uyumun etkilerini hayatın dinamik veçhesi meydana getiren eş nafakasında da görülmektedir.

İslâm hukukunda yararlanmanın ve hayatiyetin devam ettirebilmesi için temin edilmesi gereken ve aile birliği bakımından önemli bir yere sahip olan eş nafakası, fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi fonksiyonu yanında toplumun temel taşı olan ailenin mutluluk ve huzurunun sağlanması noktasında da önemli bir fonksiyona sahiptir. Eş nafakasının öncelikli olarak sahih bir nikâh akdine dayandırılmış olması gerekmektedir. İslam hukukunda, hukuki dayanakları noktasında hukukçuların ortak görüşüne göre eş nafakasının esas sorumlusu kocadır. Bu nedenle eş nafakası evlilik birliği süresince devam eder ve koca eşinin ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Hanefî haricindeki çoğunluk İslâm hukukçularına göre kadının kocasının meşru isteklerini yerine getirebilecek durumda olmasını yeterli görmüşlerdir. Bununla beraber İslâm hukukçuları karşılıklı istifade edilebilmeyi ortadan kaldıracak örneğin kadının kendi kusuruyla hapsedilmesi, kocasının rızası olmaksızın çalışması yani nâşize davranışlar sergilemesi nedeniyle nafaka hakkının düşeceği konusunda ortak görüşe varmışlardır. İslâm hukukunda mezheplerin ortak görüşüne göre kadın çalışıp kazanç sağlasa da koca, genel olarak iâşe, kisve ve mesken ihtiyaçlarını temin etmesi gerekir. Şartları oluşması halinde hizmetçi giderleri de nafaka kapsamına alındığını görmekteyiz. Her ne kadar İslâm hukukçuları kendi dönemlerindeki şartlardan hareketle tedavi giderlerinin eş nafakası kapsamına girmediğini belirtmiş olsalar da günümüzde tedavisi zor ve hayati önem arz eden bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşmış olmasından dolayı eş nafakası kapsamına dâhil eden İslâm hukukçularının çoğunlukta olduğunu görmekteyiz.

İslâm hukukuna göre, eş nafakası kadının sosyo-ekonomik durumunu ve bölgesel koşulları dikkate alınır. Bu, kadının sağlığını korumak için israfa kaçmadan iklime ve dine uygun kıyafetlerin sağlanmasını da içerir. Konut da çiftin sosyo-ekonomik durumuna uygun olmalı, güvenilir komşularla sağlıklı bir yaşam tarzını sağlamalı ve kadının mahremiyetini koruyarak dini ve dünyevi faaliyetlerini gerçekleştirmesine izin vermelidir. Kuşkusuz erkek, hanımının sağlıklı ve huzurlu yaşamasına katkı sağlayacak bir mesken temin etmesi, evlilik birliğinin sürekliliğini kuvvetlendiren bir davranış olacağı düşünülmektedir.

Çalışan evli kadının nafakası, İslam hukukunun klasik kaynaklarında doğrudan ele alınan bir husus değildir. Ancak son dönem İslâm hukuku çalışmaları ele alındığı görülmüştür. Türk medeni hukukunda da çalışan evli kadının nafakasıyla ilgili doğrudan bir düzenleme yer almamaktadır. Ancak uygulama İslâm hukukundaki uygulamadan farklı olarak çalışan kadın da evlilik birliği giderlerine emeği veya malvarlığı ile katılması beklenmektedir. Oysa İslâm hukukunda evli çalışan kadının böyle bir sorumluluğu bulunmayıp nafaka ve mesken giderleri kocası tarafından karşılanmaktadır. İslam hukukundaki kocaya yüklenen tek taraflı sorumluluk, günümüz Türk hukuk sistemindeki uygulamaları birbirine rakip kılmayan, ancak söylemde birer farklılık olarak gözükmektedir. Zira hem İslâm hukukundaki hem de Türk medeni hukukundaki asıl gayenin evlilik birliğinin devamına yönelik mutlu ve sağlıklı bir aile ve toplum oluşturmak olduğunu söyleyebiliriz. Kaldı ki İslam hukukunda da çalışıp kazanç sağlayan ve hali vakti yerinde olan hiçbir evli kadının ailesi maddi sıkıntılar içerisinde kalmışken buna duyarsızlık göstermesi düşünülemez. Zaten çalışan evli kadının ev giderlerine katkıda bulunmasını engelleyen bir durum da bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Halil İbrahim. İslâm Âile Hukuku. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Aksoy, Muhammet Mehdi. Aile Hukuku ile İlgili Ayetler Bağlamında Fıkhî Görüş Farklılıklarının Usûlî Dayanakları. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.

Âmir, Abdülaziz. el-Ahvâlü's-şahsiyye fi's-Şeriatî'l-İslamiyye. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1984.

Atar, Fahrettin. "Nikâh". TDV İslam Ansiklopedisi. 33/112-117. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nikah>

Aykan, Recep. Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'an Fihristi. İstanbul: Pınar Yayınları, 6.Baskı., 2012.

Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin. el-Binâye şerhü'l-Hidâye. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî. el-İnâye Şerhü'l-Hidâye. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1970.

Ba'lı, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed. er-Ravdü'n-nedî şerhü Kâfi'l-mübtedi. 4 Cilt. Riyad: el-Müessesetü's-S'adiyye, ts.

Bâmernî, İsmail Ebabekir Ali. Ahkâmü'l-üsre ez-zevâcü ve't-talak beyne'l-Hanefiyyeti ve's-Şafiyye. Amman: Dârü'l-Hâmid, 2009.

Basrî, Ârif. Nafakâtü'z-zevce fi'teşrî'i'l-İslâmî. Beyrut: y.y., 1981.

Bedrân, Ebü'l-Ayneyn. el-Fıkhü'l-mukâren li'l-ahvâli's-şahsiyye. 1 Cilt. Beyrut: y.y., 1967.

Bilginer, Yahya. Mer'î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka. Ankara: Akademisyen Kitapevi, 2023.

Bilmen, Ömer Nasuhi. Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. el-Câmi'u's-şahîh. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. İdrîs. Keşşâfü'l-kina' "an metni'l-İkna". 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'n-Nasri'l-Hadise, 1968.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. es-Sihâh tâcü'l-lügati ve sihâhü'l-Arabiiyyeti. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.

Cezîrî, Abdurrahman. Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı. çev. Mehmet Keskin. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet. Türk Hukuk Tarihi. Konya: Sayram Yayınları, 5.Basım, 2013.

Cin, Halil - Akyılmaz, Gül. Türk Hukuk Tarihi. Konya: Sayram Yayınları, 5.Basım, 2013.

Çetintaş, Recep. "İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka". İslâm Hukuku Araştırma Dergisi 24 (2014).

Çolak, Abdullah. "İslâm Hukukunda Evlilik Nafakası". Mehir Aile Dergisi 1 (2001).

Dirik, Mehmet. "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller". İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi 25 (2015).

Dural, Mustafa vd. Türk Özel Hukuku Cilt 3 Aile Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2013.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. es-Sünen. 7 Cilt. Beyrut: Dârü’r-Risâletü’l-Âlemiyye, 2009.

Ebû Zehra, Muhammed. el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye. Beyrut: Dârü’l-Fikri’l-Arabi, ts.

Erbay, Celal. İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası: Kitabu’n-nafakat. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 1998.

Erbay, Celal. “Nafaka”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Erdoğan, Mehmet. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. Basım, 2015.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya’kûb. el-Kâmûsü’l-muhît. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 8. Basım, 2005.

Haccâvî, Ebû’n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî. el-İkna’ fi fikhi’l-İmami Ahmed. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Marife, ts.

Hallâf, Abdülvehhâb. Ahkâmü’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye. Kuveyt: Dârü’l-Kalem, 2. Basım, 1990.

Halvetî, Muhammed b. Ahmet el-Buhûti. Hâşiyetu Halvetî ‘alâ munteha’l-iradât. 7 Cilt. Katar: Daru’n-nevâdir, 2011.

Hareşî, Ebû Abdullah Muhammed. Şerhü’l-Hareşî ‘ala Muhtasari Halil. 8 Cilt. Bulak: Matbaatü’l-Emîriyye, 2. Basım, 1317.

Haskefî, Alauddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hısnî. ed-Dürrü’l-muhtâr Şerhü Tenvîri’l-Ebsâr ve câmiu’l-bihâr. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz ed-Dimeşkî. Reddü’l-muhtâr ‘ala Dürri’l-muhtâr şerhü Tenvîri’l-epsâr. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 2. Basım, 1966.

İbn Bezîze, Ebû Muhammed. Ravdatu’l-müstebîn fi şerhi Kitabi’t-Telkin. 2 Cilt. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2010.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endülûsî. el-Muhallâ bi’l-âsâr. 12 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts.

İbn Kudâme, Muvaffaküddin. el-Muğnî. 15 Cilt. Riyad: Dârü’l-Âlemi’l-Kütüb, 3. Basım, 1997.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. Lisânü'l-Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed. el-Bahrü'r-râik şerhü Kenzi'd-dekâik. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-İslami, 2. Basım, ts.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtûbî. Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktsid. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. Fethü'l-Kadîr. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, ts.

İbnü'l-Mülakkîn, Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed. Ucâletü'l-muhtâc ilâ tevcîhi'l-Minhâc. 4 Cilt. İrbid/Ürdün: Dâru'l-Kitâb, 2001.

İbnü'n-Neccâr, Takiyüddin Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz b. Ali el-Fütûhî. Münteha'l-İradât. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

Kâdi İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsûbî. et-Tenbîhâtü'l-müstanbeta 'ala'l-kütübi'l-müdevveneti ve'l-mühtaleta. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.

Kahveci, Nuri. İslam Aile Hukuku. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2017.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî. ez-Zahîre. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1994.

Karaman, Hayreddin. "Akid", TDV İslam Ansiklopedisi. 2/251-256. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Karaman, Hayreddin. Aile İlmihali. İstanbul: Timaş Yayınları, Beşinci., 2011.

Karaman, Hayreddin. Mukayeseli İslam Hukuku. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 9. Basım, 2016.

Kallek. Cengiz. "Müd". TDV İslam Ansiklopedisi. 31/455-457. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Kur'an Kerim Meâli. çev. Hayrettin Karman. Ankara: TDV Yayınları, 8.Baskı., 2003.

Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekir. Bedâ'iu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.

Koçak, Muhsin. İslâm Hukuku: İslâm Hukukuna Giriş Aile Hukuku Miras ve Ceza Hukuku. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Komasyon. el-Fetâvâyi'l-Hindiyye. 5 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l İlmiyye, 1.Baskı., 2000.

Köse, Üzeyir. Fıkhî Açıdan Hamilelik. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2020.

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer b. Hamdân. et-Tecrîd. 12 Cilt. Kahire: Dârü's-Selâm, 2. Basım, 2006.

Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Ferh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddin. el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an. 10 Cilt. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Makdisî, Bahauddin Ebû Muhammed Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed. el-Udde şerhü'l-Umde. Kahire: Dârü'l-Hadis, 2003.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî. el-Hâvi'l-kebîr fi fikhî mezhebi'l-İmami's-Şafiî. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Merdâvî, Alâuddin Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman b. Ahmed. el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf. Kahire: Hecer li't-Tibaeti ve'n-Neşri, 1995.

Mergînânî, Ebü'l-Hasan Burhanudidin. el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü İhyai't-Türâsi'l-Arabi, ts.

Mevsilî, Mecdüddin Ebü'l-Fadl Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. el-İhtiyâr li-Ta'lili'l-Muhtâr. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.

Mevvâk, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım b. Yusuf el-Abderî el-Gıranâtî. et-Tâc ve'l-iklîl li-muhtasari Halîl. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. el-Câmi'ü's-sahîh. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî, 1955.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. Medâriküt-Tenzîl ve hekâikü't-te'vîl. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyîb, ts.

Özcan, Ruhi. İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.

Özcan, Ruhi. İslâm Hukukunda Karı Koca Nafaka Mükellefiyeti. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1976.

Paçacı, İbrahim. Dinî Kavramlar Sözlüğü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Râğıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed. el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.

Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrülslâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed et-Taberî. Bahrü'l-mezheb fî füru'i'l-mezhebi's-Şâfiî. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. el-Mebsût. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1993.

Serinsu, Ahmed Nedim. Dinî Terimler Sözlüğü. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2009.

Sertâvî, Mahmud Ali. Şerhü Kânûni'l-Ahvâli's-Şahsiyye. Amman: Dârü'l-Fikr, 3. Basım, ts.

Şeyhîzâde Dâmâd Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. Mecma'ü'l-enhür fî şerhi Mülteka'l-ebhûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1431.

Şinkitî, Muhammed b. Muhammed Sâlim el-Meclisî. Levâmi'ü'd-dürer fî hetki estâri'l-Mühtasar. 15 Cilt. Nuakşot: Dârü'r-Rıdvân, 2015.

Şîrâzî, Ebü İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmami's-Şâfiî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şîrbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Uyanık, M. Zeki. "İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası". Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 47 (2019), 57-87.

Üveys, Ateş. "İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabalıkya Karşı Nafaka Yükümlülüğü". Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 13 (2019).

Zebîdî, Muhammed Mürteda el-Hüseyinî. Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs. 40 Cilt. Kuveyt: Vezâretü'l-İrşâdi ve'l-Enba, 2001.

Zeydan, Abdülkerim. el-Mufassal fî Ahkamü'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî's-Şerîati'l-İslâmiyye. 9 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.

Zeylaî, Ebü Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî. Tebyînü'l-hakâik şerhü Kenzi'd-dekâik. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Emirîyye, 1313.

Zuhaylî, Vehbe. el-Fikhü'l-İslami ve Edilletühü. 10 Cilt. Şam: Dâru'l-Fıkr, 4. Basım,
ts.